

ОД ШАПЦА ДО СЛОБОДНОГ УЖИЦА

Био сам командир једнога вода чије је људство било претежно са села. Врло мало је било радника, Многи од ових сељака, иако су ступили у партизанске редове, политички су били недовољно изграђени. Неки су били побожни. Један пример из тога времена трајно ми је остао у сећању: кад смо боравили на Царићу, један од тих сељака запалио је свећу, учврстио је на земљаном насипу припремљеном за одбрану од тенкова и стајао поред рве. Ено га слави! — казали су борци. Пришао сам, честитао му славу и пољубио га. Тај човек је остао у нашим редовима до краја,

Док смо били на Царићу, често смо се сретали са четничким куририма. Један од мештана четника, презивао се Радовановић, који је тада био баш на Равној гори, имао је обичај да сврати к нама и да разговара. У то време наши односи са четницима били су сараднички, иако се неповерење осећало. Било је неких сигнала да је Дража МРХаиловић примао од Недића материјалну помоћ као прву потпору за борбу против партизана.

Једна од значајних борби коју смо имали тих дана, јесте борба у Забрдици. Неко је јавио да су Немци кренули тенковима у том правцу. Касније смо чули да то нису били тенкови, него нека врста извиђачких борних кола. Кренули смо и ми за њима, Прво смо наишли на циганске куће које припадају Забрдици. Било је необично видети насеље без људи, народ побегао, пси лају, стока везана.

Немци су већ биди наишли на један пропланак на чијем се крају налазила велика кречана. Дочекали су их другови из Боротине јединице, пушкомитраљезац Лола тукао је из кречане, коњи и људи полегали пољаном. Стигли смо кад се борба била завршила,

Међутим, кад су се Немци вратили, мн их сачекамо код кућа изнад сеоске школе, која је тада била у изградњи. Из те борбе имали смо једног рањеника, али смо Немцима задали прилично тешкоћа. Задатак непријатеља био је да прикупи што више хране за потребе свога гарнизона у Ваљеву. Том приликом погинуо нам је један друг, Пантић се презивао, био је даљни рођак доктора Пантића.

Изнад Бранковине, једнога дана наша патрола сачека путничка немачка кола, припуца, Немци побегну, а кола оставе. У колима је пронађена ташна немачког официра, у ташни писма из Немачке. У једном од тих писама мајка немачког официра жалила се да никада не знају шта носи дан а шта ноћ, да су изложени тешким бомбардовањима, многи њихови младићи погинули су на **РИСНОМ** фронту, многи су остали инвалиди. Знали смо да се рат неће скоро завршити, али нам је ово писмо потврдило да окупатор трпи страховите губитке, да савезници задају значајне ударце нашем највећем непријатељу.

Доспео једнога дана Билтен Врховног штаба у наше редове. У њему је био чланак друга Тита. То је било ново име друга Валтера. Тада сам рекао Живану Димитријевићу да познајем тога друга, али му нисам рекао одакле се знамо.

Кад су у току септембра формиране четири чете, дошло је време да идемо у напад на Шабац. Командир једне чете био је Мића Станојловић, командир друге чете један правник, треће чете — Живан Димитријевић, а четврте — ја. У нападу на Шабац, колико се ја сећам, учествовале су Прва, Трећа и Четврта чета Подгорског батаљона, затим чета Милоша Вучковића и чета Момчила Ђурића. Разместили смо се на атару села Табановића. Никс од нас није знао право стање непријатељских снага у граду. Једна од крупнијих сметњи били су нам немачки митраљези истурени на старом млину на Камичку, који су држали под контролом врло велики простор. Кад год смо кренули у напад, ти митраљези су нас силовито тукли. Ту нам је погинуо митраљецац тешког митраљеца и још неколико бораца. Они који су нападали са леве стране пута према Шапцу, до старог гробља, некако су се пробијали и долазили чак до градског парка. Неки су у току ноћи продирали и много даље, али су се појавом дана морали враћати.

Пре напада на Шабац, одржали смо један састанак у Штитару. Мислим да то није била приватна кућа. Просторија је имала неку врсту подијума. Били су присутни Миле Милатовић, Небојша Јерковић, Драгослав Рачић, командири партизанских чета и неки команданти батаљона. Рачић нам је држао говор. Избацивао је фразе о томе како ће он загрлити пушку и неће је пуштати док победа не буде коначна. Уместо да говори о снагама непријатеља о распореду наших јединица, пошто је он био командант операције, или о правцима напада, он је причао о свему ономе што није користило нашој ситуацији.

Пре напада на Шабац, док смо путовали од Ваљева до Шапца, наишли смо на летке који су растуран из авиона, а које је потписао Коста Пећанац. Био је то позив свим наоружаним борцима да се предају, да положи оружје, тако ће им животи бити загарантовани.

Наше интереоовање у том тренутку било је окренуто четницима Будимира Церског. Они су у то време, као и остале четнич-

ке групе, мобилисали људство. За све који су хтели да саботирају, то је била врло примамљива мобилизација, Такви људи добијали су обавештење да су мобилисани у одређену четничку јединицу, а да ће позив за долазак добити касније. Наравно, позив није стизао тако брзо, а нама је то причињавало велике тешкоће јер на те људе ми нисмо могли рачунати.

Миле Милатовић је предложио да организујемо састанак са Будимиром Церским и да покушамо наћи неко споразумно решење. Нас четворица, или петорица, пошли смо на тај састанак. Церског смо нашли у једној кући окићеног реденицима, више Је лично на циркузана него на војводу. Четници око њега истрчавали су на сваки његов позив, оштро и као по команди прилазили и одлазили, све је личило на покрете лутака, све је било усмерено да се војвода на време услужи.

Миле Милатовић је питао Церског да ли му је познат текст Пећанчевог летка. Рекао је да јесте. Милатовић је питао да ли се он, Церски, слаже са позивом да треба оставити оружје и предати се Немцима. Одговорио је да се не слаже. Наравно, све је то била неистина. Четници су продужили да дају објаве људима и ометају нашу мобилизацију.

Још док смо били на путу ка Шапцу, у Накучанима, предложио сам команданту нашег батаљона, Војину Софронићу, да свратимо Дабићу, резервном коњичком потпуковник⁷, и да видимо да ли се он припрема за одлазак у акцију напада на Шабац. Затекли смо тамо више људи из Коцељеве, једног судију, једног апотекара и још неке људе. Сви су се припремали за одлазак у четничке редове. Затекли смо Дабића под оружјем, у униформи старе југословенске војске, са ешарпом и припасаном сабљом. Упитао сам га:

— Господине Дабићу, хоћемо ли да кренемо?

Одговорио је, уз пуно иатетике:

— Хоћемо, само да војску причестим!

Затим се окренуо и погледао нашег команданта батаљона, који је зрачио озбиљношћу. Потом је полако рекао:

— Е, ово је сада ваше време! Ви ћете победити!

Питао сам га одакле му такво виђење догађаја, Рекао је да Је био у заробљеништву у Русији, гледао је како се размјају припреме великих и пресудних догађаја. Ова га атмосфера подсећа на позната му искуства.

У нападу на Шабац биле су спојене чете Момчила Ђурића и моја. Правац напада био нам је простор од Пољопривредне школе до леве ивице пута којим се улази у Шабац, идући од Лознице. Четници су били наша додирна јединица. Кад је почео напад, највећу сметњу правио нам је стари млин са којег су Немци могли да нас убијају с леђа, пошто већ уђемо у град. Немачке снаге у граду нису биле велике, али су они убрзо пребацили из Кленка део војске, а после дотерали и тенкове. У ствари, тенкове

су дотерали другога дана напада, кретали су се путем поред ко-
Лега је требало ми да наступамо, а за борбу против њих нисмо би-
ли опремљени. Нисмо имали никаквих услова да запалимо стари
млин. У исто време почела нас је тући артиљерија из Кленка.

Другог, или трећег дана напада, погинуо је Мика Митровић.

Пошто се видело да напад не доноси резултате, добили смо
наређење да кренемо пут Ваљева. Знано се да јаке немачке снаге
надиру кроз Мачву из правца Митровице. Био сам дежурни у ба-
таљону. Све чете сам сместио у камионе и да није дошло до про-
мене, ја бих и отишао са том групом. Међутим, у камионима се
није нашло места за чету Милоша Вучковића. Требало је да ње-
гова чета остане, али он ме замолио да се заменимо, и ја сам оста-
о са његовом четом.

Кренули смо кроз Мачву, поред пута Шабац — Лозница,
Авиони су нас пратили и стално тукли. Наишао је Данило Лекић
Шпанац. Возио га је мотоциклом сасвим млад човек, електричар
из Шапца. Рекао ми је да Немци долазе јачим снагама од Митро-
вице, да пале и убијају.

Стигли смо у Лешницу. У школи се налазила четничка ко-
манда. Сви борци моје чете носили су кокарде, само сам ја имао
петокраку. Захтевали смо од њихове команде да нам уступи мало
хране, али они нису хтели ни да чују. Преко Видојевице дошли
смо у Драгинац. На путу од Драгинца према Осечини четкици су
ископали препреке, нису нам дозволили да прођемо. Иако смо их
упозорили да смо ми четници Владе Зечевића, нису нас пустили.
Ја се вратим у Драгинац, позovem телефоном Владу Зечевића, он
учини интервенцију и најзад стигнемо у Каменицу. Одатле нису
били далеко положаји осталих наших чета. Кад смо се састали,
другови су се чудили да нису дошли по нас камиони и правдали
се да се један камион покварио.

Извесно време остали смо на Царићу. Било је доба кад се
шаровина обарала. Немци су тукли једним противавионским топ-
чићем наше положаје. Жртава није било.

Тих дана немачке снаге, које су наступале од Шапца, про-
дужиле су друмом Лозница — Ваљево. На Гајића стени задржане
су. Била је то једна од већих борби. Напустили смо Царић да се
не бисмо нашли у ситуацији да нас опколе. Нашли смо се на по-
ложају изнад Осладића. Пао је ирви снег. Записао сам да је то
било 10. октобра. Дошли смо у Ставе. Ту сам нашао Драгутина
Гуту Костића, који ми је причао да је био у Ужицу и да је тамо
видео многе наше познате другове. Рекао је да има намеру да се
пробије до Београда.

Из Става смо дошли у Пецку. Командант места био је Један
врло отресит младић. У затвору Команде места налазио се читав
један четнички батаљон којим је командовао учитељ Мирослав
Дабић. Из затвора смо извели Дабића, Живан Димитријевић и ја,
и разговарали са њим. Био је разуман човек, издао је наређење

да се батаљон преда, рекао је да неће да, води братоубилачку борбу. У саставу тог батаљона су поред четника била и 72 жандара. Њих смо пустили кућама, уз обећање да се неће поново наћи у ситуацији да их разоружавамо, јер ће тада повући и праву казну. Пошто сам Дабића добро познавао, понудио сам му једне чарапе, рекао је да су мени много потребније, да ће борба дуго трајати, да би и он пошао са нама, али не може, старост је учинила, своје.

У Пецкој смо добили нови распоред. Мојој чети било је наређено да иде на Прослоп, одакле воде путеви према Љубовији, Равној гори, према селу Оровици. Авиони су нас непрекидно тукли. Из Оровице, која се налазила изнад нас, једна група четника задржавала је цео наш батаљон, те смо одлучили да их у једној ноћној акцији растерамо. Тај задатак је извршио Миша Дудић. Тек онда смо неометани могли кренути у Оровицу. Опет се наша, на левој страни пута за Пецку, једна већа четничка група која нас је стално нападала. Имали смо одличан положај. Мојој чети дошао ЈС у помоћ један вод Посаво-Тамнаваца. У оштрој борби, која се повела после њиховог доласка, погинула су двојица из овога вода.

У Љубовији смо затекли већу групу партизана које су четници заробили. Била је то велика четничка издаја. Обманули су чету учитеља Враголића, а онда људство предали Немцима у Ковиљачи и Шапцу. Наравно, сви су били стрељани. Било је међу њима и бораца из нашег батаљона. Од Љубовије смо кренули према Грачаници. Наишли смо поред пута на две воденице. Било нам је речено да сопственици тих воденица, тројица браће, имају нешто оружја. Разговарао сам са најстаријим братом. Био је разуман. Предали су нам две пушке и већу количину муниције. У то време имали смо искуства у том погледу: ако неко преда једну пушку, значи да има још једну. Никада нико није предао све што има. Било је и тешких случајева: дешавало се да човек неће да преда оружје те смо морали да му претимо. Нисмо тукли, нисмо мучили, али смо имали испробан поступак: наредимо му да ископа раку, спустимо га и кажемо да ћемо га стрељати. Тада је човек попуштао, предавао оружје, али је, у сваком случају, нешто и себи остављао.

У Грачаници ме затекло наређење да предам чету и пођем у Ужице. Тамо је, у ослобођеном граду, било потребно да се формира радионица за поправку тенкова. Требало је да се јавим другу Вељку (после рата сам сазнао да је то био Вељко Крајинац, генерал наше Армије), а пре тога да се повежем са Владом Зечевићем и Милошем Вучковићем. Чекао сам их два до три дана. Кренули смо једне вечери аутомобилом, који није био у најбољем стању, али смо некако стигли у Ужице.

У току путовања свраћали смо у неколико места. Тада се у Рогачици налазила наша болница у којој смо видели Филипа Кљајића, Сретена Жујовића и још неке рањенике.

Било је необично видети осветљен град поеле четири месеца живота у шумама, у беспућима. Варош је била у знаку прославе октобарске револуције. Гледао сам људе који раде у трезорима. Препознао сам једног металца из Краљева, Срео сам Раду Вићентијевића, Сви су они нешто радили.

Мене су одвели у Команду места. Командант је био старр! друг Вукола Дабић, који ми је причао о борби са четницима, и њиховом покушају да узму Ужице, да ослабе наше редове.

Вукола Дабић ми је причао да су наши радници показали изузетну борбеност, да су четници приликом сваке борбе добијали лекцију.

Сутрадан сам срео Драгутина Гуту Костића, који није отишао у Београд, како је требало да буде. Касније је ухваћен, доспео је у шабачки лошр и био стрељан.

Истог дана срео сам се са једним другом из Краљева. Био је техничар по струци. Он ми је пренео директиву о формирању радионице за поправку тенкова. Одвео ме је да погледам машине. Било је ту неколико немачких и француских тенкова, али је требало направити делове који су им недостајали. То заиста није било немогуће. Било је потребно обезбедити време и алат. Пошао сам по граду да тражим стругове. Нашло се нешто у једног приватника, али су Немци били већ близу града. Потреба за радионицом била је сувишна.. .

Милан РАДОВАНОВИЋ